

JOLANTA WASILEWSKA* – BIBLIOTEKA UNIWERSYTECKA KUL

HISTORIA I ZNACZENIE RYNGRAFU

Nazwa ryngraf¹ pochodzi od niemieckiego terminu Ring Kragen – *okrągły kołnierz*, użytego pierwszy raz przez pruskiego króla Fryderyka I Hohenzollerna, określającego ozdobną, metalową tarczę z inicjałami monarchy dla oficerów przybocznej Gwardii Pieszej podczas pełnienia służby ok. 1701 roku.²

Wywodzi się jeszcze z czasów średniowiecznej Europy, kiedy stanowił część zbroi rycerskiej, osłaniającej obojczyk i górną część torsu.³ Do połowy XV wieku był integralną częścią hełmu, a następnie stanowił element pełnej lub pół-zbroi płytowej. Od XVI wieku w miarę zanikania zbroi, ryngraf występuje samodzielnie, przyjmując rolę wpierw odznaki ogólnoficerskiej, a następnie wyróżnika broni formacji oddziałów pieszych. W Europie Zachodniej początkowo ozdabiany był herbem, czasem inicjałami monarchy lub dowódcy, nigdy jednak symbolami religijnymi, z wyjątkiem krzyża.⁴

Pod koniec XVII wieku przybierał coraz mniejsze rozmiary, tracąc znaczenie ochronne, a stając się odznaką-symboliem dla oficerów piechoty, będących

* Jolanta Wasilewska – mgr historii sztuki, kierownik Oddziału Konserwacji i Ochrony Zbiorów w Bibliotece Uniwersyteckiej KUL.

¹ Ryngraf – wypukła blacha żelazna, mosiężna, miedziana, srebrna, połączana w formie półksiężyca lub w kształcie tarczy, z wyrytym lub malowanym obrazem o tematyce religijnej, najczęściej maryjnej, z wizerunkami świętych, emblematami rycerskimi czasem heraldycznymi, później z godłem państwowym, noszony pod lub na zbroi, ale także jako pamiątka dewocyjna.

² Przed 1701 rokiem termin „Ring Kragen” – ryngraf był więc zapewne nieznany. Obojczyk zbroi płytowej określano jako Harnisch Kragen lub częściej Halsberge. Analogicznym terminem angielskim był gorget, francuskim hausse-col [S. Ledóchowski, *Ryngraf polski*, „Kolekcjoner Polski”, 8 (1973) cz. 1].

³ „...w wieku XVI rozpowszechnił się, idąc z Italji, jako zupełnie samodzielne obronne uzupełnienie stroju [K. Starykoń-Grodecki, *Polskie ryngrafy dewocyjne*, w: „Broń i Barwa. Biuletyn Stowarzyszenia Przyjaciół Muzeum Wojska”, 2 (1935) nr 5, s. 105].

⁴ Prawdopodobnie początkowo umieszczano malowane wizerunki Matki Boskiej wprost na napierśnikach zbroi (kirysie) i co ciekawe na jego stronie spodniej malowano krucyfiks – podobnie jak to czyniono na ryngrafach z XVII i XVIII w. (Z. Dunin-Wilczyński, S. Frątczak, *Ryngrafy*, <http://www.sztuka.pl>).

na służbie, noszony przez nich stale tylko w czasie wojny.⁵ Dopiero w XVIII wieku z obojczyka znika zawias i tylna część, zastąpione łańcuszkiem ozdobnym srebrnym a nawet czasami złotym. Tym sposobem wykształca się ryngraf. W związku z jego pomniejszeniem przestaje stanowić osłonę ciała a nabiera znaczenia symbolicznego jako oznaka godności oficerskiej⁶. Na początku XVIII wieku rozpowszechnił się jako odznaka oficera na służbie, zawieszany był na łańcuszku lub wstążce. W Ameryce Północnej, w XVIII wieku ryngraf przyjął się u oficerów zarówno jako oznaka rangi i wskazanie pełnienia służby. Pułkownik George Washington (Jerzy Waszyngton) nosił ryngraf jako część munduru w wojnie z Francuzami i Indianami⁷. Do 1830 roku był jako wyposażenie mundurów oficerów armii brytyjskiej, a w wojsku francuskim do 1850 roku. W armii niemieckiej ryngraf utrzymał się najdłużej bo do 1914 roku, a podczas I Wojny Światowej ryngraf nosiła żandarmeria wojskowa. Ryngraf z inicjałami króla Alfonsa XIII nosili żołnierze hiszpańskiej piechoty, aż do 1931 roku tj. do obalenia monarchii. W III Rzeszy ryngraf powrócił jako jednolite wyposażenie munduru; w okresie II Wojny Światowej noszony był przez niemieckich żołnierzy. Obecnie jest częścią umundurowania wojskowego oficerów pełniących służbę wartowniczą w Norwegii, Finlandii, Szwecji⁸.

W Polsce oficerskie ryngrafy pojawiły się w epoce saskiej i noszone były w wojskach autoramentu cudzoziemskiego. Pod koniec panowania Augusta III obowiązywał przepis (dotyczący wszystkich oficerów) o noszeniu jednolitych ryngrafów z herbem Polski – Orłem, a wojskach litewskich z herbem Litwy – Pogonią⁹. Husaria polska i niektóre oddziały pancerne ozdabiała zbroję mosiężną płaskorzeźbą z wizerunkiem Madonny, najczęściej Niepokalanego Poczęcia. Inne rodzaje wojska zaczęły w drugiej połowie XVII wieku nosić ryngrafy¹⁰. W XVIII wieku ryngraf noszony był szczególnie często przez żołnierzy ugrupowań podkreślających swój patriotyzm i przywiązanie do religii katolickiej. Charakterystyczny ryngraf przyjął się w umundurowaniu konfederatów barskich, noszony był na piersiach w postaci wypukłych tarcz¹¹. Na ryngrafach najczęściej spotyka się ob-

⁵ W XVII w. przyjął obecną formę ozdoby patriotyczno-religijnej, zatracając znaczenie ochronne.

⁶ <http://www.legiony1807.eu/index.php?s=c&p=3>.

⁷ Wojna Brytyjczyków z Francuzami i Indianami (1754–1763).

⁸ „...when the Officer of the day was given the privilege of wearing a gorget which featured the Swedish lesser coat of arms. It has since been a part of the officers uniform (when he or she functions as „Officer of the day”), a custom which continues to this day. The same use of the gorget also continues in Norway, worn by officers / corporals responsible for guard changes, and „Inspecting Officers” (officer of the day) [en.wikipedia.org/wiki/Gorget].

⁹ *Słownik terminologiczny sztuk pięknych*, red. S. Kozakiewicz, Warszawa 1969, s. 309.

¹⁰ „Ów fragment zbroi ozdabiany był często motywami religijnym, w przeważającej mierze maryjnymi”, (<http://www.kare.pl/Warto-wiedziec/Ryngrafy>).

¹¹ Ryngrafy o bardzo charakterystycznym wyglądzie były noszone w czasie Konfederacji Barskiej (1768–1772); były to zwykle dosyć duże blachy, o półkolistym wycięciu pod szyją i wydłużonym, zaokrąglonym od dołu kształcie. Na tych ryngrafach spotyka się prawie wyłącznie obraz Matki Boskiej, wymiary są najrozmaitsze wys. 15–25 cm, szerokość 15–20 cm. Są one prawie zawsze z blachy miedzianej, złotej, wizerunki malowane i rytowane (*Encyklopedia Wojskowa*, red. O. Laskowski, t. 7, Warszawa 1939, s. 327–328).

raz Matki Boskiej Częstochowskiej lub Ostrobramskiej, a na rewersie scenę opłakiwania pod krzyżem lub wizerunki patronów (do najbardziej popularnych należeli św. Kazimierz, św. Stanisław i św. Józef), malowane były w przyciętej tonacji, na ciemnozielonym lub ciemnobłękitnym tle. Wykonane przede wszystkim z blachy miedzianej, złożonej z malowanymi lub rytowanymi wizerunkami, często wokół głównego wizerunku rytowano panoplium¹². W wojsku polskim około 1790 roku ryngraf jako odznaka został skasowany przede wszystkim z powodów politycznych ponieważ stał się symbolem patriotyczno-religijnym. Wprowadzono go na nowo, jako element umundurowania w piechocie Legionów Polskich i Księstwa Warszawskiego jako dystynkcja oficerów¹³. Piechota Królestwa Polskiego Kongresowego jako element munduru ma ryngraf w kształcie półksiężyca zawieszanego pod szyją, na sznurze pomiędzy guzikami epoletów. Ryngraf jako odznaka był wyróżnikiem oficerów: oficerowie wyżsi nosili pozłacane, niżsi posrebrzane¹⁴. Ryngraf podszyty żółtym suknem nosiła piechota liniowa, a strzelcy piesi – granatowym. Oficerowie ryngrafy nosili tylko w czasie służby, zaś w czasie wojny musieli nosić stale. W wojsku polskim przetrwał do 1831 roku. W XIX wieku ryngraf stracił na swojej popularności. Z rzadka można odnaleźć przedmioty z okresu powstańczego 1863-1864, niemniej jednak trudno jednoznacznie stwierdzić czy były one noszone przez powstańców czy też spełniały rolę patriotyczno-dewocjonalno-pamiątkową. W czasie II Rzeczypospolitej, w odrodzonym Wojsku Polskim, ryngraf z obrazem Matki Boskiej wręczany był nowo mianowanym oficerom podczas promocji lub jako akt podziękowań za wyróżniającą się służbę¹⁵. W okresie międzywojennym wzrasta zainteresowanie ryngrafem dewocyjnym, już niezwiązanym z wojskiem. Symbolikę ryngrafu przejęło harcerstwo, miał chronić od wszelkiego zła i świadczyć o patriotyzmie i przywiązaniu do religii katolickiej. Zwyczaj wyróżniania pamiątkowymi ryngrafami w Wojsku Polskim był kontynuowany w okresie II wojny światowej. Ryngraf z wizerunkiem obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej nosili żołnierze AK, NSZ i WiN. W powojennej socjalistycznej Polsce ryngrafy całkowicie zostały wyeliminowane z wojska¹⁶. Dzisiaj ryngrafy znane są jako pamiątki ze święceń, odbywanych pielgrzymek do sanktuariów oraz obiekty kolekcjonerskie. Często wykonane są z metali szlachetnych z dołączonym łańcuszkiem do zawieszania na ścianie. Podobnie jak przed wiekami i obecnie ryngraf jest cenną i godną pamiątką¹⁷.

¹² Panoplia – motyw dekoracyjno-symboliczny złożony najczęściej z broni białej i uzbrojenia ochronnego i ułożonych w płaszczyźnie pionowej, symetrycznie wokół tarczy z herbem.

¹³ Pozłacane z orzełkiem białym pośrodku, niekiedy otoczone wieńcem, z różnymi emblematami i cyframi.

¹⁴ Na obu widniał srebrny orzeł, pozłacane były tylko korona, dziób i szpony.

¹⁵ „Często też wręczane były wyższym oficerom przez dowództwo pułków bądź dowódcom pułków w podziękowaniu za dowodzenie przez korpus oficerski. Silne więzi z tradycją przeniesione zostały na zrealizowane projekty odznak pułkowych. Pamiątkowa odznaka 85 Wileńskiego Pułku Piechoty jest tego typowym przykładem – to orzeł trzymający w szponach złoty ryngraf z wizerunkiem Matki Boskiej Ostrobramskiej” (Dunun-Wilczyński, Frątczak, *Ryngrafy*, <http://www.sztuka.pl>).

¹⁶ Dunun-Wilczyński, Frątczak, *Ryngrafy*, <http://www.sztuka.pl>.

¹⁷ M. Korolko, *Leksykon kultury religijnej w Polsce*, Warszawa 1999, s. 482.

1. Ryngraf zbroi rycerskiej połączony z hełmem

2. Niemiecki ryngraf (ok. 1550)

3. Włoski ryngraf (ok.1580)

4. Philip Sidney w ryngrafie – angielski poeta i żołnierz (XVI w.)

5. Rembrandt autoportret (1634)

6. Francuski rýngrař oficerski z królewskimi liliami (ok. 1750)

7. George Washington z rýngrařem (XVIII w.)

8. Rýngrař polskiego oficera piechoty koronnej (I poł. XVIII w.)

9. Uczestnik Konfederacji Barskiej (1768-1772))

10. Rosyjski ryngraf wojskowy za panowania cara Pawła I (1796–1801)

11. Brytyjski królewski ryngraf wojskowy (ok. 1800)

12. Ryngraf oficera piechoty Księstwa Warszawskiego (1807-1815)

13. Ryngraf z wizerunkiem Matki Bożej Częstochowskiej z panopliami (XIX w.)

14. Ryngraf z wizerunkiem Matki Bożej Ostrobramskiej – okres międzywojenny

15. Ryngraf z wizerunkiem Matki Bożej Ostrobramskiej – I wojna światowa

16. Ryngraf Narodowych Sił Zbrojnych – II wojna światowa

17. Ryngraf niemieckiego oficera Sił Powietrznych – II wojna światowa

18. Ryngraf – pamiątka z Częstochowy

19. Ryngraf współczesny – pamiątka Komunii, Chrztu św.